

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Siyer", 74; İbn Mâce, "Fiten", 17; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 1; Tirmizî, "İmân", 18; Bağdâdî, *el-Farç* (Kevserî), nâşirin mukaddimesi, s. 3, ayrıca bk. s. 19; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Ethem Ruhi Fırlalı), İstanbul 1979, mütercimîn önsözü, s. XXV, XXVII; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, Leiden 1906, s. 39; İbn Hazm, *el-Faşl*, III, 248; İbn Asâkir, *Tebyñü kezibi'l-müfterî* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Beyrut 1399/1979, nâşirin mukaddimesi, s. 20; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtthu'l-ğayb*, Tahrân, ts., XXII, 219; a.mlf., *Münâzarât*, Haydarâbâd 1355, s. 25; Brockelmann, *GAL*, I, 482; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 606; Ziriklî, *el-A'âm*, IV, 173; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 635; Bell, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 107; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 314-316; Fuat Sezgin, *Beiträge Zur Erschliessung der Arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien*, Frankfurt 1986, s. 42-43; Henri Laoust, "La Classification des sectes dans le Farç d'al-Baghdadi", *REI*, XXIX (1961), s. 19-59.

ETHEM RUHI FİRLALI

FARMASONLUK

(bk. MASONLUK).

FÂRMEDİ

(bk. EBÜ ALİ el-FÂRMEDİ).

FARMER, Henry George

(1882-1965)

Şark müzikisi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan İngiliz müzikologu ve orkestra şefi.

17 Ocak 1882'de İrlanda'nın Birr şehrinde doğdu. Sekiz yaşında burada başladığı piyano, keman ve armoni eğitimini Londra'da tamamladı ve henüz on dört yaşında iken Kraliyet Topçu Bاندosu'na kabul edildi. Bu toplulukta önceleri keman çaldı, daha sonra da birinci kornist

Henry
George
Farmer

olarak çalıştı. 1910 yılında yine Londra'da Broadway Tiyatrosu'nun orkestra şefliğine getirildi. Britanya ve İskoçya'daki turnelerle devam eden bu görevdeki başarılı bir dört yıldan sonra Glasgow'da önce Coliseum, arkasından da Empire tiyatrolarında orkestra şefliği yaptı ve ikincisinden 1947'de emekli oldu.

Glasgow'a yerleştiği yıl bir yayıncı Farmer'dan, Francesco Salvador Daniel'in *La Musique arabe* adlı eserini İngilizce'ye çevirmesini istedi. O yıllarda bu konuda Batı dillerinde yapılmış yeterli yayın mevcut olmadığı gibi XIX. yüzyıl Avrupa'sında Arap müzikisinin tonal sistemi üzerine ileri sürülen görüşler de çeşitli idi. Bu sebeple Farmer ana kaynaklara inme lüzumunu hissederek Glasgow Üniversitesi'ne kaydoldu ve burada Thomas Hunter Weir'den Arapça okudu. Hayatının bundan sonraki kısmında hiç ara vermeden, müzikologlarca henüz yeteri kadar araştırılmamış olan Yakındoğu müzikisinin teorisi, tarihi ve çalgıları üzerinde çalıştı; bu alanda yüksek lisans (1924) ve doktora (1926) dereceleri aldı. Bu arada İbrânicé, Süryânice, Farsça ve Türkçe öğrendi. Bu konuda William Barron Stevenson, James Robson, Cecil Mullo Weir gibi İskoç şarkiyatçılarından da büyük bir ilmi destek gördü; ayrıca 1930-1933 arasında Carnegie, 1933-1935 yılları arasında Leverhulme araştırma burslarını aldı. 1921'de üye olduğu Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Asya Cemiyeti ile Glasgow Üniversitesi Şarkiyat Cemiyeti'nin dergilerine makaleler yazdı. Bunlardan ikincisinin idare heyetinde kırk yıl kadar görev yaptı ve 1947'de kurumun ikinci başkanlığına getirildi.

Farmer, 1932'de Kahire'de toplanan Arap Müzikisi Konferansı'nda İngiltere'yi temsil etti. Bu konferansta seçtiği Müzik Tarihi ve Yazmalar Komisyonu'ndaki başkanlığını başarı ile yürüttü. 1946'da Kahire'deki Kral I. Fuâd Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) müzikli kürsüsüne profesör olarak tayin edildiği ve kısa bir süre sonra sağlık sebebiyle bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1951 yılından itibaren ölümüne kadar Glasgow Üniversitesi Kütüphanesi Müzik Koleksiyonları Bölümü'nde çalıştı. Bu kütüphaneye şahsî gayretleriyle, önemli İskoç bestekârlarının orijinal nota müsveddelerinin ve el yazmalarının yer aldığı bir koleksiyonu kazandırdığı gibi kendine ait 1600'den fazla matbu ve el yazması

kitabı da hediye etti. Şark çalgılarında oluşan koleksiyonunu Glasgow Sanat Galerisi ve Müzesi'ne, yine şahsına ait birçok orijinal el yazması bestenin notalarını da İskoçya'nın en büyük genel kütüphanesi olan Mitchell Kütüphanesi'ne bağışladı. Son olarak 1953'te Milletlerarası Müzik Kütüphaneleri Birliği'nin Birleşik Krallık şubesine üye seçilen Farmer 30 Aralık 1965 tarihinde İskoçya'nın Law şehrinde öldü.

1928-1939 yılları arasında BBC İskoç Müziği Danışma Kurulu'nda İskoçya Kraliyet Akademisi Yönetim Kurulu üyesi sıfatı ile görev yapan Farmer, Glasgow'daki orkestra şefliğinden emekli olduğunda kendisine şehrin ileri gelenleri tarafından milletlerarası müzikolojideki ünü ve sanat dünyasındaki seçkin mevkiyle İskoç müziğine ve edebiyatına yaptığı katkılardan dolayı bir teşekkürname takdim edilmiş, 1949'da da Edinburg Üniversitesi müzikde şeref doktorluğu pâyesi vermiştir.

Eserleri. İskoç, İngiliz ve özellikle Şark müzikileri üzerindeki incelemeleri ve bu alanlarda yazdığı kitaplarıyla tanınan Farmer'in ilk yayını, askerî müziğe karşı duyduğu ilginin bir ürünü olan ve Londra Kraliyet Topçu Bاندosu'na ait hâtralarını konu alan *Memoirs of the Royal Artillery Band* (1904) adlı eseridir. Bunun, askerî müzikinin doğuşu ve gelişmesinin incelendiği *The Rise and Development of Military Music* (London 1912) takip etti. Her iki eserle de o zamana kadar müzikolojide yeterince incelenmemiş bir konu olan askerî müziğe önemli katkılarda bulunmuştur. Hayatının daha sonraki dönemlerinde aynı konuyu değişik yönlerden tekrar ele almış ve bazı makalelerden başka *Handel's Kettledrums and Other Papers on Military Music* ile (London 1950) askerî müzikinin çeşitli açılardan incelendiği ünlü *Military Music* (London 1950) ve yine Kraliyet Topçu Bاندosu hakkında önemli bir çalışma olan *History of the Royal Artillery Band* (1954) adlı eserlerini yazmıştır. Askerî müziğe tekrar dönmeden önce İskoç müzik tarihiyle ilgilenmiş ve *Music in 18th Century Scotland* (1946) ve *A History of Music in Scotland* (London 1947) adlı çalışmalarını yayımlamıştır.

Farmer'in müzikoloji sahasındaki inceleme ve araştırmalarının büyük bölümünü Şark müzikisi üzerine yaptığı ça-

FARMER, Henry George

İşmalar oluşturur; bu sebeple Arap mûsikisi tarihinin birkaç büyük otoritesinden biri kabul edilmiştir. Türk mûsikisi araştırmaları açısından da önem taşıyan bu eserlerinin belli başlıları şunlardır: 1. *The Arabian Influence on Musical Theory* (London 1925). 2. *The Arabic Musical Manuscripts in the Bodleian Library* (London 1925). 3. *A History of Arabian Music to the XIIIth Century* (London 1929). Doktora tezinin üç yıl sonra yapılan genişletilmiş bir neşridir. İlim âleminde çok büyük ilgi gören bu çalışma Arap mûsikisi tarihi konusunda bir dönüm noktası kabul edilir. 4. *Historical Facts for the Arabian Musical Influence* (London 1930). Ortaçağ Avrupa müziği üzerindeki Arap etkisini inceleyen makalelerinin kapsamlı biçimde genişletilmesinden meydana gelen bir eserdir. Otoriteler Farmer'ın bu kitaptaki bazı hatalı yaklaşımlarına dikkat çekmişlerse de bu tenkitler, İslâm ve Batı müzik tarihi üzerine sağlam bilgiler veren eserin öneminden fazla bir şey kaybettirmemiştir. 5. *The Organ of the Ancients* (London 1931). Eski İbrânî, Süryânî ve Arap kaynaklarına dayanılarak org üzerine ortaya konulmuş geniş bir incelemedir. 6. *Studies in Oriental Musical Instruments* (I, London 1931; II, Glasgow 1939). Eserde Şark mûsikisinde kullanılan çalgıların menşeleri, adları, şekilleri ve gelişmeleri hakkında bilgiler verildikten sonra özellikle ud üzerinde durulmuş ve arkasından ud başta olmak üzere bazı çalgıların İslâm dünyasından Ortaçağ Batı dünyasına geçiş süreci incelenmiştir. 7. *al-Fârâbî's Arabic-Latin Writings on Music* (Glasgow 1934). Fârâbî'nin Avrupa kütüphanelerinde bulunan mûsikîyle ilgili yazılarının ve Latince tercümelerinin İngilizce'ye yapılmış çevirisidir. Farmer bu eseriyle Thomas Hunter Weir hâtrâ ödülünü kazanmıştır. 8. *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century. As Described the Siyâhatnâme of Ewliyâ Çelebi* (Glasgow 1937). Ewliya Çelebi'nin *Siyâhatnâme*'sindeki sazlarla ilgili kısımların birtakım ilâvelerle genişletilmiş İngilizce çevirisidir. Eser M. İlhami Gökçen tarafından bazı notlarla zenginleştirilerek Türkçe'ye tercüme edilmiş ve *Musiki Mecmuası*'nda yayımlanmıştır (sy. 409 vd.). 9. *The Sources of Arabian Music* (Glasgow 1939). Arap mûsikisiyle ilgili kaynakların tanıtıldığı açıklamalı bir bibliyografya çalışması olan eser Farmer'ın en önemli araştırmaları arasında yer alır. Yazarın ölümünden kısa bir süre önce ikinci baskısı yapılan bu kitap (Leiden 1965) Arap mûsikisi üzerine yazılmış, bugün mevcut veya adına sadece literatürde rastlanan bütün kaynakları bir araya topladığı için önem taşımaktadır. 10. *Oriental Studies: Mainly Musical* (London - New York 1953). Özellikle Mezopotamya, Grek, Türk, Arap ve bazı Afrika yerlilerinin çalgılarını ağırlıklı olarak ele alan Şark mûsikisine dair geniş kapsamlı bir çalışmadır.

Farmer'ın makalelerinin büyük çoğunluğu *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, *Orientalistische Literaturzeitung* ve *Transactions of the Glasgow University Oriental Society*'de yayımlanmıştır. Ayrıca Şark mûsikisiyle ilgili makalelerinin büyük bir kısmı 1986 yılında, Frankfurt'taki İslâm ve Arap İlimleri Tarihi Enstitüsü'nün yayınları arasında *Studies in Oriental Music* adı altında ve iki cilt halinde yeniden basılmıştır. Eckhard Neubauer tarafından hazırlanan ve Farmer'ın 1925-1969 yılları arasında yayımlanmış makalelerini içine alan bu eserin I. cildi "Tarih ve Nazariyat", II. cildi "Çalgılar ve Askerî Mûsikî" alt başlıklarını taşımaktadır. Farmer *The Encyclopaedia of Islam*'a ve bunun Urduca'sına birçok madde yazmış, George Grove'un *Dictionary of Music and Musicians* (London 1954) ve *New Oxford History of Music* (London 1957) adlı

eserlerinin hazırlanmasına da yardımcı olmuştur. Ayrıca *The Musical Times*, *The Times Literary Supplement* ve *Glasgow Evening News* gibi gazete ve dergilerde çeşitli makaleleri çıkmıştır; bir kısmı yayımlanmamış pek çok da çevirisi vardır. Glasgow Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Farmer özel koleksiyonunun katalogundaki bilgiler onun sadece Şark mûsikisi alanında araştırma yapmakla yetinmediğini, tarih, edebiyat, felsefe konularında da makaleler yayımladığını ve Gerald Barry takma adıyla şiir yazdığını ortaya koymaktadır.

Fikirlerini ve tenkitlerini çok açık biçimde ve parlak bir üslûpla ifade eden Farmer ilim dünyasında önemli bir iz bırakmıştır. Ancak eserlerinde Abdülkâdir-i Merâgî, Safiyyüddin Abdülmü'min el-Urmevî, Lâdikli Mehmed Çelebi gibi bazı Türk mûsikîşinaslarını Arap ve Acem mûsikî çerçevelerinde değerlendirmesi, başta Hüseyin Sadeddin Arel olmak üzere birçok mûsikî bilgisini tarafından tenkit edilmesine yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necib Akiki, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 113-115; J. Robson, "Obituary Dr. Henry George Farmer", *JRAS*, sy. 1-2 (1966), s. 164-165; E.-E. Neubauer, "Henry George Farmer on Oriental Music", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, IV, Frankfurt 1987/1988, s. 219-227.

SADETTİN ÖRTEN

FARS

(فارس)

İran'da eyalet
ve eskiden burada yaşayan
bir kavim.

Pars kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan Fars bugünkü İran'da güneyde İran körfezi, doğuda Kirman, kuzeyde İsfahan, batıda Hüzistan'la çevrili coğrafi bölgeye verilen addır. Batı literatüründe Persia şeklinde kullanılan kelime ise bütün İran'ı ifade etmektedir.

Bugünkü idarî taksimatta İran'ın yedinci eyaletini oluşturan Fars 50° - 55° doğu boylamları, 26° - 31° kuzey enlemleri arasında yer alır. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan dağ silsilelerinin en yüksek noktası olan Dina tepesi 4275 m. yüksekliktedir. Dağlar arasında dar geçitler ve vadiler bulunur. İklimi Basra körfezi kıyılarında sıcak, kuzeydeki yüksek bölgelerde soğuk, bu bölgelerin boğaz, vadi ve geçitlerinde ise ılımandır. Bölgenin buraya bağlı körfezde-

Taht-ı Cemşid harabelerinden bir görünüş - Persepolis / İran